

פרשת כי תשא

פֹּר נָתַן לְאַבְיֹנִים צִדְקָתוֹ עֲמֶדֶת לְעַד קֶרְנוֹ תְּרוֹם בְּכָבוֹד (תהלים קיב ט):

כשיפטר מן העולם - ולפני גדולים ינחנו, שיעשה לו צל וחפה אצל בעלי תורה שהם הגדולים:

ועוד יש לפרש דרך הלציי על פי מאמר רבי (עירובין פה:) "פנו מקום לבן מאה מנה" וכו'. והנה בהיות הגדולים יושבים והעם לפניהם עומדים צפופים, בהכנס בעל המִתָּן - כל העם יעשו לו דרך ליכנס, ובכניסתו ישב לפני הגדולים. לזה אמר מתן אדם ירחיב לו הדרך בכניסתו, ובישיבתו - לפני גדולים ינחנו.

גם מתועליות המִתָּן - לעמוד לאדם בעת צרה וצוקה, והוא מאמר הכתוב (משלי יג ח) **כִּפֹּר נֶפֶשׁ אִישׁ - עֲשֹׂרוֹ, וְרֵשׁ לֹא שִׁמְעָה גִּעְרָה**. והוא גם כן שאמר בפרשתנו (ל יב) ונתנו **אִישׁ כִּפֹּר נֶפֶשׁוֹ**, יען כי מחפה שחבב הקב"ה לבני אדם בצע כסף עד שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות סא:) יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, וזה מחסד עליון שהמביע טבע זה באדם להצילו מרעתו - בעת שתעמוד עליו גזרה קשה, מחליף לו נפשו בממונו, דבר שאין לו חליפין בדבר שיש לו חליפין.

הוא מאמר הכתוב "כופר נפש איש

הנדיבות לנתינה במקום הצריך - היא מעלה גדולה ממעלות הנפש, כי יורה כי גברה נפשו על חומרו ושכלו על עצמו, והיא הנדלה שיקנה האדם בהיותו נדיב לב, וכענין הכתוב (משלי יח טז) **מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו**, יאמר: לכמה פנים ירחיב לו: [א.] על פי מאמר רבותינו ז"ל (גיטין ז.) "אם רואה אדם מזונותיו מצומצמים, יפריש מהם לצדקה" [ועל ידי זה יהיו מזונותיו מְרֻחִים]. ועוד, יאמר "ירחיב לו": בידוע כי הצדקה מארכת ימים.

[והנה] עוד אמרו רבותינו ז"ל (ויק"ר כה) "עתידי הקב"ה לעשות צל וחפה לבעלי מצות - ומכללם לבעלי צדקה - אצל בעלי תורה, שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף", וביאור מאמר זה כבר בא אצלנו בחלק ב' בדרוש לנפטר יען שם.

ועל שני ענינים אלו רמז הכתוב באומרו **מתן אדם ירחיב לו**, שלא יהיה זמנו קצר וכמאמר התנא (אבות פ"ב מט"ו) היום קצר וכו', [אלא יהיה רחב], כי יאריך ימים בזכות הצדקה כאמור. ולפני גדולים ינחנו - יאמר, שאחר שיכלה ימים בטוב ואריכות ימים,

ואם וכו' ותלמוד תורה כנגד כללם", כי הנאת תלמוד תורה נפְרַת יותר.

ואמרו רז"ל (שבת קנא): צורבא מרבנן לא מעני, ואי מעני - אהדורי אפתחא לא מהדר, שנאמר (תהלים לו כה) "ולא ראיתי צדיק נעזב". ו**יאמונה אמן**⁴²⁸ **שבֵּל תלמיד חכם שתורתו אומנותו** - לא יחסר לחמו, וכתוב (משלי לא יד) "ממרחק תביא לחמה". והמעשים שספרו בגמרא (קדושין מ) על קצת חסידים ע"ה שהיו עניים ביותר, זהו לרוב חסידותם שלא רצו ליהנות כלל מאחרים אף מה שהוא מותר, מצורף לחסרון בקיאותם בענייני העולם ובמשא ובמתן, וזה מבואר. באופן כי התורה - על כל פנים - פירותיה יאכל בעולם הזה, והקין קיימת לו לעולם הבא:

והוא שאמר הכתוב (משלי ג טו) **אֶרֶץ יָמִים בִּימִינָה בַשְּׂמָאלָה עֹשֶׁר וְכְבוֹד**, וצריך להבין איך שייך שמאל וימין בתורה, וכבר פירשו רז"ל (שבת סג) והבאנו [דבריהם] בדרוש לשבת כלה בחלק ב'. ולפי דרכנו נאמר שרמו שהתורה נותנת שתי מתנות: אחת מועטת ואחת מְרַבָּה. ולזהו שהימין נותנת בכח והשמאל היא יד כחה, עשה משל כְּאֵלֹו התורה יש לה יד ימין ויד שמאל, ואמר **אֶרֶץ יָמִים בִּימִינָה** - שהנתינה המְרַבָּה היא בעולם הבא, עולם שכולו ארוך, ו**בַּשְּׂמָאלָה עֹשֶׁר וְכְבוֹד** - רמז לעולם הזה. ולזה יחסו אל השמאל שנתנתו מועטת, ש"יפה שעה אחת

עשרו ורש לא שמע גערה" ויהיה לפי זה פירוש הכתוב: **שכופר נפש איש - עשרו**, ומי שהוא רש - גם כן לא שמע גערה' שהיא המיתה הפתאומית, כי דקדוקי עניות שהוא [נתון] בהם - מצילין אותו מכל צרה, כמו העשיר שמצילו עושרו. באופן שיתפּים האדם על חסרון ממון: הן היה לו ואבד ממנו, הן לא היה לו כלל. וחז"ל אמרו (מעיל צדקה אות קכ"ט משם ספר ילקוט ראובני) ש**עָקַר נְתִינָה הַצִּדְקָה שֶׁתְּהִיָּה מֶלֶךְ וּמִנְפֶּשׁ, שֶׁאַחֲרֵי שְׁנִתְּנָה הַצִּדְקָה בְּמִקּוֹם הַנֶּפֶשׁ - צְרִיכָה לְהִיְוֹת מִנְפֶּשׁ**. והפליגו חכמים (ב"ב טו) במפיים לעני עד שאמרו שהוא יותר גדול מהנותן, ולמדו מן המקרא (ישעיה נח י) **וּתְּפֹק לְרַעֲב נַפְשְׁךָ**, לחמך לא נאמר, אלא נפשך, ואמרו שמתברך באחת עשרה ברכות הסמוכות לפסוק זה.

והוא אצלי מאמר הכתוב (משלי יב יד) **מִפְּרִי פִי אִישׁ יִשְׁבַּע טוֹב, וּזְמוּלָ יְדֵי אָדָם יִשִּׁיב לוֹ**. וחזין מדרבננו יש לפרש על פי מאמר התנא (אבות פ"ז מ"ז) "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא", שהתורה תוסף תת כחה על כל שאר המְצוֹת לאכול מפירותיה בעולם הזה. ואף שיש מְצוֹת גם כן שאדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה, מכל מקום התורה נגד כללם, כמו שאמרו במשנה (פאה פ"א מ"א) "אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם בעוה"ז, ואלו הן: כבוד אב

428. ישעיה כה א, וביארו המפרשים שהוא ענין חזק וקיום.

של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות פ"ד מ"ו). ועל זה רמז הכתוב (קהלת י ב) **לֹב חֶכֶם לִימִינוֹ וְלֹב כֶּסֶף לְשִׁמְאֹל**, שהחכם - כל מגמת פניו [היא] לעולם האחרון שרמוז לימין, והכסיל בהיפך.

והוא שאמר הכתוב (משלי יב יד) **מִפְרִי פִי אִישׁ יִשְׁבַּע טוֹב**, יען כי האדם נברא לעסוק בתורה ובמצוות, עסק התורה תלוי בפה, והמצוות בידים, לזה אמר "מפרי פי איש ישבע טוב", שמפירות פיו - שהוא עסק התורה - **ישבע טוב** בעולם הזה, ואכן גמול ידי אדם שהוא מעשה המצוות - **ישיב לו** הוא לבדו, ואין בו כל כך פירות, אך "היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם" (עירובין כב):

ועוד יאמר "מפרי פי איש ישבע טוב" וכו', על פי מאמר החכם (מרכבת המשנה למהר"י אלשקר על אבות פ"א מ"ז וקנה לך חבר וס' מבחר הפנינים לח כא) **תמה אני על מי שקונה עבדים בממונו ואינו קונה בני חורין במתק לשונו**. ולזה אמר **מפרי פי איש** - [הוא מתק הלשון] - **ישבע טוב**, יזהר האדם להיות דבריו בנחת עם הבריות. וזהו "מפרי פי איש ישבע טוב", שכמה טובות נמשכים לאדם במתק לשונו.

ואמר (שלמה המע"ה) דבר-חכמה להודיע כח מתק הלשון, [וגמול ידי אדם ישיב לו], כי לפעמים יעשה טובה אדם לחברו, וחברו - אף על פי שלא 'שלים לו הטובה ההיא בפועל' - יספיקו לו הדבורים [המתוקים] הרכים שנתן לו. וזהו [שאמר] בעצם: תדע לך כח פירות הפה, שהרי הנך רואה גמול ידי אדם, שזה -

טרח בידיו ורגליו, וזה - **השיב לו בפה**. וישיב לו חוזר אל הפה שזכר בתחלת המקרא.

וכפי דרכנו יאמר, לפי מה שאמרו חז"ל (ב"ב ט:): **שהנותן צדקה לעני מתברך ברכה אחת, והמפייסו מתברך באחת עשרה ברכות**, נמצא שגדול כח הפה מכח הידים, לזה אמר **מפרי פי איש ישבע טוב** וגמול ידי אדם ישיב לו. והוא מבואר עם מה שכתבנו.

והוא שאמר (משלי יג ח) **כֹּפֶר נֶפֶשׁ אִישׁ עֲשֵׂה** - שחסד האל גבר על בריותיו להחליף להם נפשותיהם בעושר, ואך בתנאי ועל מנת - **זרש לא שמע גערה**, שהנותן צדקה בפנים זועפות - [שהוא כגערה לעני] - לא תועיל ולא תציל, וכן פירש"י בספר משלי. והוא שאמר ונתנו איש כופר נפשו להי וגו'.

וקודם, נפרש אומרו **כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה'** בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם. זה יתנו כל העבד על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה'. כל העבד על הפקדים מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וְיָמָּה יִתֵּן תְּרוּמַת ה'. העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת ה' לכפר על נפשתיכם. ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד ויהיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשתיכם (ל יב)

מזו, ויש לדקדק: א' - אומרו כי תשא, היה לו לומר "כי תפקוד". גם, מעיקרא אמר סתם כופר נפשו והדר מפרש כמה - זה יתנו, מעיקרא היה לו לומר "ונתנו כד וכך". גם אומרו "לפקדיהם" אינו מובן. גם בפקוד אותם יתרה. גם אומרו ולא יהיה בהם נגף, פירש"י: שהמנין שולט בו עין הרע, וצריך לתת סבה לזה. גם אומרו מחצית השקל תרומה לה' הוא שפת יתר. גם אומרו כל העובר על הפקודים כל הכתוב יתר, שכבר אמר "זה יתנו כל העובר על הפקודים". גם אומרו העשיר לא ירבה והדל לא ימעט, מהיכא תיסק אדעתין לומר שהדל ימעט - עד שהוצרך הכתוב להזהירו:

הביאור: אומרו [כי תשא] לשון נשיאות ראש, הוא על פי פירש"י ז"ל בפרשת שמות (א א) ["להודיע חֶבְתָּן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר", וכן בפרשת במדבר (א א)] "שמתוך חֶבְתָּן לפניו הוא מונה אותם בכל שעה", שהמנין היא הוראה גדולה על חבתם, כי הם מושגחים מאתו יתברך ועוברים לפניו כבני מרון, וזאת נשיאות ראש לעיני כל הגוים, אשר קלם כמר מדלי וכשחק [מאזנים] נחשבו, ולזה אמר כי תשא את ראש בני ישראל, כי המנין הזה הוא נשיאות ראש גדול.

ועוד רמז שעל ידי המנין הזה ישאו ראשם מחרפת עון העגל, כי המנין הזה היה אחר מעשה העגל, שבזה נודע שנמחל

להם עון העגל. ואף על פי שהפרשה הזאת נאמרה קודם מעשה העגל, קיומה ואמירתה לישראל היה אחר מעשה העגל, והוא יתברך שמו מגיד מראשית אחרית⁴²⁹.

ועוד רמז מאמר רבותינו ז"ל (מגילה יג) שלישאל - הקב"ה מקדים רפואה למכה, [וזהו כי תשא את ראש בני ישראל מאחר שאני רוצה להקדים להם רפואה - לַפְקְדֵיהֶם - לחסרונם, מלשון "והייתי אני ובני שלמה חטאים" (מלכים א א כא), והיינו לחטאתם שהוא חטא העגל, ולזה ונתנו איש כופר נפשו וגו']:

ועוד רמז באומרו כי תשא מאמר הכתוב שהקדמנו (תהלים קיב ט) "פזר נתן לאבינוים", וכבר פירשנו בפסוק הזה פירושים מתחלפים, בדרוש לצדקה בחלק ב' יעני שם, באופן שמבואר מפשט הכתוב כי הצדקה מגדלתו ומרוממתו לנותנה, והוא מן הטעם שאמרנו בתחלת הדרוש, כי היא הוראה על גְדֻלַּת הנפש. ולזה אמר כי תשא את ראש בני ישראל לַפְקְדֵיהֶם - ונתנו, שעל ידי הנתינה מתרומם ראשם.

ואמר לַפְקְדֵיהֶם - יראה שרמז בזה שאין מחיב לתת כופר אלא במנין הבא על ידי מצות האל [והיא הפקודה], אבל כאשר יעלה בלב איש לְמִנּוֹתָם - אף כי יתנו מחצית השקל, לא יועיל ולא יציל:

וזהו לדעתי שגגת אדונינו המלך דוד

ע"ה שמנה את ישראל (ש"ב כד), וחכמים אמרו (ברכות סב): שמאת ה' היתה לו זאת, שאמר לו הריני מכשילך בדבר שתנוקות של בית רבן יודעין. ומכל מקום צריך לתת לב למעוֹת ע"ה, ואיך היה אופן המעוֹת. ולזה אפשר לומר, כי הכתוב לא אמר שיועיל הכפר כי אם במנוֹתם לדבר-מצוה לצורך-מה, כגון במצוֹת האל או למלחמה וכיוצא, שמדרך העולם ומוכרח הוא להמנות.

וזה דקדק הכתוב באומרו כי תשא וגוי לפקדיהם, כלומר למנין שצריך להם, אז ולא יהיה בהם נגף וגוי, לא במונה חנם בלא תועלת ובלא סבה. ודוד המלך ע"ה קרא הכתוב כפשומו ושנג בזה 'כשנגה שיוצאה מלפני השליט' ומנה אותם, ובודאי שמנה אותם בשום דבר [דהיינו על ידי דבר-מה] כמו שעשה שאול המלך ע"ה (ש"א טו ד) 'ויפקדם בטלאים', או בקֶזק כמאמר רבותינו ז"ל (עין רש"י בשמואל-א יא ת, על פסוק ויפקדם בבוק), ועם כל זה לא הועיל אחר שהיה המנין שלא לצורך. ולדעת רז"ל שאמרו (ברכות סב): שהמעוֹת הוא: דלא שקל מנייהו כופר כמו שכתוב בו בהדיא, צריך לומר שהמונה בלא סבה - צריך ליתן כופר, ועל ידי סבה - יתן איזה דבר כמו שנבאר להלן, ודוד המלך ע"ה שנג, שחשב שהכופר אינו אלא לדור ההוא לבד, ולדורות יתן איזה דבר ותו לא:

אלא שיש לדקדק עדין: אם המציל מהנגף הם השקלים כמו שאמר הכתוב בהדיא 'ונתנו איש כופר נפשו', איך מנה אותם שאול בטלאים ובשברי חרסים [ולא לקח מהם כופר נפש], ומה יועילו החרסים.

ומה שנראה לישב בדרך קצת דוחק ואך מוכרח, [הוא]: כי אזהרת הכתוב על נתינת כופר נפש אינו מוכרח בשביל המנין. ושתי אזהרות הן: [א.] שבמנין הזה ונתנו איש כופר נפשו לסבה ידועה אצלו יתברך. [ב.] וגלה הכתוב שעל ידי נתינת השקלים ולא יהיה בהם נגף, ולא שהנתינה היא הגורמת, אלא על ידי שלא ימנו לגלגלותם - לא יהיה בהם נגף.

ואחר שכן, לדורות - נהי שאין צריך לתת ממון כופר נפש - מכל מקום צריכין לזהר שלא ימנו לגלגלותם, שהרי "כופר נפשו" שאמר הכתוב - היו בו שני תועלוֹת: א' שנמלטו מן המיתה שהיו כבר מחייבים על ידו, ב' שלא היה בהם נגף מחמת המנין, דהיינו שלא נמנו הם עצמם. ולזה אתי שפיר מנין שאול וכל המנינים, שמעולם לא נזכר שנתנו ישראל השקלים למנותם על ידיהם. גם בזה ניחא אומרו (לקמן פסוק טו) ונתת אותו על עבודת אהל מועד, ואם השקלים לדורות - אהל מועד אינו לדורות, [אלא ודאי גם השקלים - לא לדורות היו, אלא הוראת שעה היתה].

אלא שצריך לתת סבה לחיובם מיתה בדור ההוא. ועם שנוכל לסתום הפתח ולומר שהמצוה אותם ברוך-הוא ידע הסבה, מכל מקום נוכל לומר שהדור ההוא - אמת שמחייבים מיתה היו מחמת עבודה זרה שעבדו במצרים, כמאמר רבותינו ז"ל (ילקוט ש סדר ואתחנן על פסוק זה), "גוי מקרב גוי - מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו עובדי עבודה זרה", ובן נח שעבד עבודה זרה חייב

מיתה (מנהדרק נז) - לזה הוזקק יתעלה לפדות נפשותם ממות על ידי כופר נפש, וזהו סבת הכופר נפש.

ויכול הייתי לומר שהוא כפרה על עון העגל, וכן ראיתי שכתב מהרש"א ז"ל בחדושי אנדות (יומא כב), אלא שכל עובדי העגל לא נשאר מהם אחד, וגם, המצוה הזאת נאמרה קודם עשיית העגל, שכל זה נאמר למשה בהיותו בחר קודם, כמוכרח בכתובים להדיא. ואם-כי כתבנו למעלה קצת רמזים על העגל, מכל מקום לצוות מצוה בשביל החטא שיעשה בבחירתם - הוא רחוק:

באופן כי עקר [מצות] הנתינה היא לדור ההוא לבד, ואך לדורות - צריך שיתנו איזה דבר הצריך, שיחיה המנין לצורך, אבל שלא לצורך - אסור, כמו שלמדו (יומא כב) מִקְרָא (הושע ב א) ד"והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד' ואפילו על ידי נתינה, ודוד המלך ע"ה שגג בזה - אף שנתנו איזה דבר.

ומכל מקום קשה מִקְרָא דכתיב בפרשת במדבר (א ב) "שאו את ראש וגו' כל זכר לַגְלָגֻלֹתֶם", מאמר לַגְלָגֻלֹתֶם מורה שְׂיִמְנו בלא דבר, ומוכרח לתרץ דהוראת שעה היתה, והוא יתברך 'אמר ויהי' והבטיחם שלא יהיה להם נזק. ורש"י ז"ל פירש שהיה על ידי שקלים, ואינו יודע לפרש מאמר לַגְלָגֻלֹתֶם' לפי פירושו ז"ל:

ועוד יש לפרש אומרו ונתנו איש כפר נפשו בדרך רמז קלוש מאד, שְׂכֹן למאמר רבותינו ז"ל (מגילה יג) ועשרת אלפים ככר

כסף אשכול, אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לכך הקדים הקב"ה שקליו לשקלי המן, והיינו דתנן: באחד באדר משמיעין על השקלים. עכ"ל.

וקודם צריך להבין: איך חיש הקב"ה לשקלי המן, [בשלמא] אלו נתנם המן למצוה - היה מקום לחוש אולי יגדל זכותו כמו שנברו כמה רשעים בכח איזה זכות שעשו, אך המן שנתנם לאחשורוש, מה צורך להקדים וכו'. אך הענין הוא: כי הוא יתברך בורא הטבעים, וחפצו בהם מאד, ולא יעשה גם כי אם מדוחק, והנם - לפי גְּדֻלַּת מקבל הנם ולפי זכותו, וכמו שהארכנו בזה בחלק ב' בדרוש לשבת זכור יְעִין שם.

והנה על ידי שקלי המן שנתן כל-כך ממון, שיעור מבהיל לפי המנהג הטבעי, רחוק הוא שיחזור בו המלך [אחשורוש]. באופן שלפי הנהג הטבעי, על ידי השקלים שנתן המן נתרקה תשועת ישראל מאד, והצלתם מזה [הפחד] הוא גם רחוק מטבע. ואילו לא נתן [את השקלים] - היה גם קרוב לטבע ולא היו צריכין כל כך זכות, אך על ידי שקליו - נתרחק הטבע בהצלתם מאד, ולזה צריכים זכות כל כך, ולזה הקדים הוא יתברך שקליו לשקלי המן:

ואכן עדין צריך לתת לב למה שדקדק בזה מהראנ"ח ז"ל (דף מא ע"ג) בפסוק זה, וזה לשונו: שיש לדקדק ממה שאמרו פרק בני העיר (מגילה כט) "באחד באדר משמיעין על השקלים", מאי טעמא? דכתיב "זאת עולת

חודש בחודשו", ואם כן לפי זה הרי מוכרח להיות השמעת שקלים באחד באדר מן המעם הזה, והיאך אמר ריש לקיש (שם יג:) גלוי וידוע וכו' לכך הקדים שקליו והיינו דתנן וכו'. עד כאן. והוא ז"ל יישב דקושית ריש לקיש אעיקרא דמלתא, למה היתה המצוה הזאת לחדש התרומה בחודש ניסן ולא בחודש אחר. עד כאן דבריו ז"ל.

והם דברים תמוהים, כי תפול עליהם קושית הרב המורה ז"ל וזה לשונו (חלק ג פרק כו): "ואין ראוי לשאול למה היה זה האפשר ולא היה זולתו מן האפשרים, כי זאת השאלה תתחייב אלו היה הנמצא האפשר האחר מקום זה, ודע זה הענין והבינהו". עד כאן לשונו. והוא מבואר שיקשה ממנו על פירוש מהראנ"ח ז"ל. ובלאו הכי אין מקום חלות לפירושו ז"ל, כי אחר שחודש ניסן הוא ראש חדשים כמו שאמר הכתוב (לעיל יב ב) "החדש הזה לכם ראש חדשים", יותר ראוי הוא משאר חודשים להביא בו קרבן מתרומה חדשה, ואין מקום לשאלתו ז"ל כלל:

אבל הנראה בפשט דברי המאמר, במה שנדקדק עוד: ושאם קדימת שקלי ישראל הוא קדימת זמן השנה - שבאחד באדר משמיעין על השקלים, ושקלי המן היו אחר כך בניסן - אם כן יהיה דבר שאין לו גבול, שהרי שקלי המן קדמו בניסן שקודם לאדר. ואם תאמר שגם ישראל קדמו באדר שקודם לו - אם כן אפילו היו שקלי ישראל באיזה חודש שיהיו, על כל פנים הם קודמים לשקלי המן. ועוד שבזמן המן כבר במלך השקלים, ולא היה להם אלא 'זכות' השקלים שהיו

בזמן הבית שקדמו הרבה בזמן, ואיך קאמר "והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים", דמשמע לכאורה כדי שיקדמו שקלי ישראל לשקלי המן.

לכך נראה שהאמת כן הוא, שקדימת שקלי ישראל - הם כל השנים שעברו מיום צאתם ממצרים עד הדור ההוא, וכונת ריש לקיש [היא] לפרש שמלבד תועליות מצות השקלים אשר רבו, מכלל תועליות מצות קדימת רפואה למכתן של ישראל, ולא שזהו טעם עקר המצוה, כי טעמיה רבים גלויים וידועים:

ואמנם מה שאמר והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים, נראה פונתו כי הוא סומך על סיפא דמתניתין, דקאמר "באחד באדר משמיעין, ובחמשה עשר בו קורין את המגלה בכרכים", ולכאורה קשה: ומאי קא משמע לן באומרו בחמשה עשר בו קורים את המגלה בכרכים, ומה ענין זה לכאן. ועם שיש לדחות, מכל מקום הנה ריש לקיש מצא תירוץ עם דבריו, שדברי המשנה נאמרו בדקדוק, לרמוז ענין זה - שעל ידי השקלים זכו לנס פורים ולקריאת המגלה, ולכך התנא הביא ענין זה לכאן אף שאין זה מקומו.

ושוב ראיתי שגם מהרש"א ז"ל בחדושי אנדות - מדבריו נראה שמבין שקדימת השקלים היא קדימת הזמן בשנה, ונדחק לפרש פירוש 'שקליהם' - הכרות שקליהם. ולקוצר דעתי, יותר נכון מה שכתבנו. הריאנו לדעת כי השקלים שנתנו ישראל הם שעמדו

עליהם להצילם מגזירת המן, ועל זה רמז הכתוב באומרו ונתנו איש כופר נפשו להי בפקוד אותם, והוא מבואר:

ואך מה שסתם תחלה ונתנו איש כופר נפשו וחזר ופירש זה יתנו, הוא מבואר כמו שאמרו חכמי המוסר (על פי הוזהר פרשת חיי שרה במדרש הנעלם דף קכד), כי כל איש ישראל חייב למסור עצמו וממונו על קדושת שמו ויתברך, ואם לא נזדמן לו דבר זה ולא הוצרך לזה, יקבל עליו ויחשב בדעתו שאם יזדקק לזה, ימסור נפשו וגופו וממונו [על קדושת שמו ויתברך]. וזה מחייב לכון בו באומרו "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (דברים ו ה). ולזה רמז הכתוב באומרו ונתנו - איש כפר נפשו, והיא הנתינה - המחשבה שיחשוב בדעתו שאם ישאל כל ממונו ממנו ה' יתברך - יתננה לו, שכל אשר לאיש יתן בעד נפשו.

והדר אמר זה יתנו כל העובר על הפקודים, לומר: עם היות שאמרתי לך ונתנו איש כופר נפשו [שהיא המחשבה הנ"ל כאמור, עם כל זה] המתנה שיתנו בפועל - [תהיה באופן] שיאמר עליה זה, [והיינו אותן] שהוא מורה באצבע [ש]הוא מחצית השקל בשקל הקדש דוקא:

ואמרו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, אפשר שרמז באומרו בפקוד אותם שהיא יתרה לרמוז שאם יתנו כופר, אף אם ימנע לגלגלותם - לא יהיה בהם נגף. ויותר נראה במה שנאמר כי טעם הנגף שבא על ידי המנין, הוא כמו שאמרו בזוהר ריש

פרשת בשלח, שבשאדם מתפרסם למעלה - מדת הדין שולטת בו. ועל זה אמרה השונמית (מ"ד יג) "בתוך עמי אנכי יושבת" יעין שם. ועל זה נראה שישלום הנגף, [לפי] שעל ידו מתפרסמים למעלה כל אחד בפני עצמו, ומפשפשין במעשים, ושולטת בהם מדת הדין. ולזה אמר ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם - כשיפקדו אותם מן השמים למעשיהם, ולשון בפקוד - כמו "כי פקד ה' את עמו" (רות א ו), "על כן אפקוד עליכם את עונותיכם" (עמוס ג ב) [שהוא לשון זכירה]:

ואולם טעם היות הנתינה מחצית השקל לא פחות ולא יותר, יש ליתן טעם בכללו ובפרטו: בכללו - היה מחצית לרמוז שכל אחד צריך לחברו, ואמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"א מ"ו) "וקנה לך חבר", ואמרו רבותינו ז"ל (תענית ז) "חרב אל חבדים ונאלו" (ירמיה נ ל) [אלו תלמידי חכמים שיושבים בד בבד - כל אחד לבדו ולא ביהד בחבורה - ועוסקים בתורה, שח"ו מתחילים בזה מיתת חרב וגם שמתפזשים]. באופן שבין בתורה בין במצות - צריך האדם לזולתו, ובה יקנה שלמותו. לזה היה מחצית, ובהתחברו עם אחר - יהיה שלם.

ועוד ירמוז מה שאמרו החוקרים כי האדם מדיני בטבע, ויצטרך לו הקבוץ על כל פנים, מה שאין כן שאר הבעלי חיים כי יוכלו להיות בפני עצמם, ולזה יתנו מחצית לומר שצריך אל הקבוץ מצד טבעו. ועוד ירמוז שהוא פלג גופא, כי בחבור האשה נקרא אדם. ועוד ירמוז על הערבות, לומר שכל אחד מחייב - מלבד שיתן הוא - גם ישתדל

עם חֲבֵרוֹ ליתן, ואז יושלם גם הוא. ולזה לא בא השלמות כי אם בצירוף אחרים.

ובפרטו ירמוז ענינים אחרים, כי עשרים גרה השקל, ומחצית השקל הוא עשרה מעות. והוא: כי החומא פוגם בעשר ספירות, וכמו שאמרו המקבילים (עץ חיים שער יא פ"ו) על משנת "בעשרה מאמרות נברא העולם", לכן לכפרה יתן עשרה מעות. וגם לפי פשוטו מִכֶּן: כי האדם בחטאו מאבד העולם שנברא בעשרה מאמרות, [לכן] יתן עשרה מעות. ועוד, כי האדם - בצלמו רמוזים י' ספירות: ג' מוחין - חכמה בינה דעת, ב' זרועות - חסד וגבורה, הגוף - תפארת, תרין (פרקי) [שוקין] - נצח והוד, חברית והעמרה - יסוד ומלכות, לזה מספר עשרה. (ובירושלמי) [ובמדרש] (תנחומא כי תשא י', וילקוט שם רמז שפז) אמרו: לפי שעברו על עשרת הדברות. והוא דוחק, מן הטעם שכתבנו למעלה:

ואמר מחצית השקל תרומה לה' (ג), והוא יתר מאד, ואפשר שבא לרמוז ענין השקלים שבכל שנה, שלא נמצא מבואר בתורה חיובם כלל. ולכאורה נראה שחיובם מצד חיוב הקרבנות ומסתעף מהם, שאחר שפֶּלֶם מְחִיבִים בכללות להקריב תמידין ומוספין - יצטרכו על כל פנים נדבה שוה, כעני כעשיר, [כדי] ליקח הקרבנות. ולפי זה אין לה שיעור. וכן במשנה דשקלים (פ"ב מ"ד) "בְּתַחֲלָה היו שוקלים דרכונות" וכו'. וכן בירושלמי (שקלים פ"א ה"א) וזה לשונו: נדבת המשכן למשכן: מה שירצו יעשו, נדבת הקרבנות: מה שירצו יעשו כדי שתהא יד פֶּלֶם שוה, תרומת אדנים: העשיר לא ירבה

וכו'. עד כאן לשונו. מבואר להדיא שאין לה שיעור מוגבל, רק שתהיה יד פֶּלֶם שוה.

אבל הרמב"ם ז"ל (פ"א מהלכות שקלים ה"א) כתב: "מחצית-השקל זה - מצותה שיתן מחצית המטבע של אותו הזמן אפילו יהיה המטבע גדול, ולעולם אינו פוחת מחצי השקל שהיה בימי משה רבינו ע"ה. עד כאן לשונו. וכתב הרב כסף משנה דילף לה מדגרסינן בפרק יש בכור (בכורות ג') "דתניא, עשרים גרה השקל, למדנו לשקל שהוא עשרים גרה, ומנין שאם רצה להוסיף מוסיף תלמוד לומר 'יהיה', יכול יפחות תלמוד לומר 'הוא', אחד בויקרא כ"ז, ואחד בבמדבר י"ח, בויקרא גבי ערכין - 'עשרים גרה יהיה השקל', ובמדבר גבי פדיון בכור כתיב 'עשרים גרה הוא'".

והדבר צריך תלמוד, דלפי הנראה מפשט דברי הירושלמי - אין לה שיעור לא למעלה ולא למטה, כמו שאמר בהדיא "מה שירצו יעשו רק שתהיה יד פֶּלֶם שוה", וברייטא דבכורות אינה סותרת לזה, דלא איירי בשקלי הקרבנות אלא בערכין ובבכור, ובודאי דמָנָה ילפינן לכל דבר שאמרה תורה בפירוש שקלים - שלא יוכל לפחות, אבל נדבת הקרבנות שלא באה בתורה בפירוש, רק ברמז ואסמכתא בעלמא, ועקר חיובה מסתעף מכח חיוב הקרבנות - אם כן נוכל לומר כדברי הירושלמי.

אבל אחר שהרמב"ם ז"ל כתב כן, מה נענה בתריה. ומוכרח לִישֵׁב דברי הירושלמי בדוחק, דאמרו "מה שירצו יעשו" - הוא למעלה ולא למטה. ונראה מדברי הרמב"ם

להדיא שהמצוה הזאת - חיובה מהפֿרשה הזאת, שכתב: "מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל וכו' שנאמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט". ובאמת שהדבר מִסְפֵּק מאד, שהכתוב הזה מדבר בתרומת האדנים, ולא מצאנו בתלמוד שלנו מבואר המצוה הזאת. באופן שכלפי דברי הרמב"ם ז"ל - כאן הוא חיוב המצוה הזאת:

ובזה נפרש אומרו **העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת ה' , שבאומרו לתת את תרומת ה' רמז לתרומת הקרבנות. וכך יתפרש המקרא: העשיר לא ירבה ממחצית השקל לצורך האדנים, ולתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם, כלומר שגם בתרומת ה' שהיא לכפרה - גם בה - העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. ומכל מקום עֲדֵין לא נתיישבו בעיני דברי הרמב"ם ז"ל, שהוא מפרש פסוק ד'העשיר לא ירבה' בתרומת הקרבנות, ובירושלמי (דשקלים פ"א ה"א) פירשוהו בתרומת האדנים. וצריך עיון. ולפי דרך הרמב"ם ז"ל שכתב שלעולם הולכין אחר שקלי אותו הזמן, אם היו רבים וגדולים - ככה יתנו. והראב"ד ז"ל (פ"א מהלכות שקלים ה"י) [השיג עליו כנ"ל].**

מכל מקום לדעתו [של הרמב"ם ז"ל] נוכל לומר, שעל זה כפל הכתוב ואמר **מחצית השקל וגו'**, לומר: שעם-היות ששיעורתי לך עשרים גרה השקל, [אף על פי כן] מחצית השקל שיהיה באותו זמן - [הוא יהיה השיעור שתתנוהו] תרומה ל'ה' [אף אם ירבה מזה של

תורה, ובלבד שלא יפחת ממחצית שקל של תורה]:

העשיר לא ירבה וגו' לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם (ל טו). הוא מאמר יתר ואין לו קשר לפי הלשון, וכבר פירשנו. ועוד נאמר דרך אחרת, שהוא נתינת טעם לאומרו "העשיר לא ירבה", שהטעם שהעשיר לא ירבה אף שנתרצה להוסיף, ואיך נמנענו מן המצוה, לזה אמר שסבת-זה כדי לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותינו לפני ה', ואם היה רשות ביד העשיר להרבות על העני, יתנו העשירים הנדיבים כל הצריך, וישארו העניים בלא כפרה, והוא יתעלה חפץ למען צדק כל ישראל - כעני כעשיר, שעכשיו מוכרח שיתנו כָּלָם, וגם הגזברים ידחקו העניים ליתן כיון דלא סגי בלאו הכי, לא כן אם היו העשירים מרבים, היו [הגזברים] מְרוֹחִים ולא ידחקו את העניים:

וְאַתָּה קַח לָךְ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מֶרְדְּוֹר (ל נג). תרגם אונקלוס "מירא דכיא". ונראה שמפרש דרור לשון חופש, שחפשי מן הזיוף. [וכבר פירשו כן הראב"ע והרמב"ן והרד"ק ז"ל]. ועוד אפשר לפרש חפשי מעבודה, שלא נעבדה בו שום עבודה לנשים או לדבר אחר, שפָּלָם ילמדו ממנו שיהיו פָּלָם דרור ככל דבר הלמד מְעַנְנו. ועין בהרמב"ן ז"ל כמה פירושים, ומכללם פירש שדרור הוא שיהיה נלקט מן החיה בהיותה חפשית, לפי שהוא הוא מן המובחר. ולקוצר דעתי, יותר נכון

מה שפירשנו. וכיוצא בזה מצינו בדברים הנעשים לקודש, כמו מי הטאת שעשה בהם מלאכה - פסולים (פרה פ"ט מ"ב), ופרת הטאת שעשה בה עבודה - פסולה (שם פ"ב מ"ג), והרבה דברים, ויהיה זה מכללם. וכל זה מרחו המפרשים. וגם, מה שפירשנו - הוא שלא להרבות בשרשים⁴³⁰ כידוע.

אך אפשר לומר שדרור הוא לשון נקיות, והרבה תיבות מתפרשים לכאן ולכאן, וזה נראה יותר דעת התרגום. ואפשר עוד שרמזו בזה - לפי שאחר שקלט השמן את הריח [מהמור], הם מוציאים אותו מהשמן, בא להזהיר שלא יעשו בו שום מלאכה, רק יצניעו ויגנוהו [לאותו המור] שיהיה דרור מעתה שנעשית בו מצותו. ואמת שלפי זה היו צריכים חז"ל לזכור זה הדין, אך כיון שאינה נוהגת לדורות - לא הוזקקו לזכור פרטיה:

ויאמר ה' אל משה לאמר. ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדדתים לדעת כי אני ה'

מקדשכם. ושמדתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונקרתה הנפש ההוא מקרב עמיה. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדדתם ברית עולם (לא יב"ט). יש לדקדק בפסוקים אלו: א) אומרו ואתה יתרה. ב) פתח בלשון רבים את שבתותי וסיים בלשון יחיד ושמרתם את השבת. ג) שבאה שמירת שבת במקום זה כפולה ומכופלת ארבעה פעמים. ד) גם אומרו כי כל העושה וגו' בדרך נתינת מעם, אין לו שחר. ה) גם קשה ידיה אדידיה, שבתחלה אמר מיתת בית דין - מות יומת, והדר אמר ונכרתה. ו) גם אומרו ששת ימים יעשה מלאכה, אטו היתרא אתא לאשמעינן? ז) גם אומרו כל העושה מלאכה וגו' יומת הוא יתר. ח) גם אומרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת אין לו שחר, שהשמירה היא העשיה:

הביאור: אומרו ואתה דבר אל בני

ש"ך' דשמן אינו דומה לזך דמר, שבשמן לא בא לאפוקי המזויף אלא לאפוקי אותו המעורב בשמרוי. בא. ועוד דפשיטא שלא יביא המר המזויף משום 'הקריכוהו נא לפחתך', ועוד שאינו המר שציותה תורה או 'שנלקט מהחיה בחיותה חפשית', מה גם שמשמעות 'דרור' הוא כאמת 'חפשות מעבודה' כמו 'וקראתם דרור בארץ' וגו' (ויקרא כה ו'), שמצוה על הוצאת העבדים לחפשי.

430. נראה שכוונת אמ"ז הנחמ"ח ולא"ה היא כעין מ"ש הראשונים ז"ל (עי' ריטב"א נדה כא: ועוד) 'אפוי פלוגתא לא מפשינן', כך עדיף לשיך גם מצוה זו של 'דרור' למה שכבר ידוע בתורה ומאותו שורש של מצוה של 'חפשות מעבודה' שכבר נזכר בתורה כגון במצות פרה אדומה ומי חטאת, ולא לחדש רעיון שלא מצאנו דוגמתו בתורה כגון 'חפשי מזיוף' [ואם הכונה למ"ר וד', כך היה לו לכתוב, כמו בשמן זית וד', ובפרט

ישראל - להיות שמצות השבת חמורה היא מכל שאר מצות ורבו דקדוקיה ועונשיה, לזה הזהיר ה' למשה שלא יעשה כדרך שאר מצות שהוא מגיד להם המצוה פעם אחת [בלבד], ואחר כך מלמדים הגדולים-המבינים לקטנים ולחסרי הכנה, אך מצות השבת - יאמר להם מפי עצמו כדי לאים עליהם ותהיה מורא השבת עליהם, [וזהו ואתה דבר].

ובאומרו **את שבתותי** - כָּלֵל שבת וימים טובים ויום הכפורים, ולחכי קאמר אך למעוטי מלאכת אוכל נפש - דביום טוב שרי, ומכל מקום כָּלֵם איקרו שבת. ולפירש"י גם כן אתי שפיר, שבא למעט מהימים הנזכרים את מלאכת המיטבן שאינה דוחה שום אחד מהם. ונתן שני טעמים: **א' כי אות היא ביני וביניכם**, והוא שפירש (לקמן פסוק יז) **כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. או יש לפרש כי השבת אות היא להודיע כי הקב"ה בחר בישראל מכל העמים, וכמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה **"לא נתנו ה' אלהינו לגויי הארצות"****:

ועוד יש לפרש שהוא **אות לישראל** שהם הם בני העולם הבא שהוא עולם שפָּלָו שבת, ולזה היה ביום השביעי שהוא מְכוּן כנגד אלף השביעי שהוא הוא עולם הבא. והוא שאמר (לקמן לד יג) **"לדעת כי אני ה' מקדשכם לעתיד לבא"**. והוא גם כן שרמזו אנשי כנסת הגדולה באומרם **גם במנוחתו לא ישכנו ערלים**,

דלכאורה יש לדקדק שהוא כפול, שכבר אמר **"ולא נתנו ה' אלהינו לגויי הארצות"** וכו'. גם אגב יש להבין אומרו **ולא נתנו - ולא הנחלתו**, דהיינו הך, אלא שישנה מלשון נתינה ללשון נחלה. גם בסוף הענין אמר **כי לעמך ישראל נתנו באהבה לזרע יעקב**, דזרע יעקב הם ישראל:

אך הענין הוא: שעם-היות שחסדי האל גברו עלינו שכתב לנו חקותיו ומצותיו, לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום⁴³¹, מכל מקום יותר גבר עלינו חסדו במצות השבת, יען כי כל שאר המצות - הם צודקים בישראל יותר משאר האמות, אך מצות השבת - ראויה היא להנתן לכל באי עולם, יען כי היא הוראה על בריאת העולם שנכללו בה כל הנמצאים, וה' יתעלה בחסדו הגדול - להודיע כי 'כל הגוים כאין נגדו, מאפס ותוהו נחשבו לו'⁴³² - הבדיל ישראל מכל העמים ונתן להם מצות השבת, והוא שאמר **ולא נתנו ה' אלהינו לגויי הארצות**.

והוסיף ואמר **ולא הנחלתו**, לומר שמלבד החסד שגבר עלינו **שלא נתנו לכל באי עולם** והם הם גויי הארצות כָּלֵם, מכל מקום היה מן הראוי - מאחר שאברהם אבינו ויצחק קימו את השבת - שכל זרעם אחריהם, אף בני ישמעאל ועשו, ירשו [וינחלו] נחלת אביהם. והוא יתברך דחאם גם הם **ולא הנחילם** אותם, והנחילו לזרע יעקב דוקא. והוא שכפל באומרו **ולא הנחלתו מלכנו**, שאף בתורת

432. ישעיה מ יז.

431. תהלים קמז ב.

נחלה לא הנחלתו לעובדי אלילים שהם הם זרע עֲשׂוֹ שִׁפְלָם עובדי אלילים.

ומי: גם במנוחתו לא ישכנו ערלים, לרמז מה שכתבנו ששמירת שבת לישראל - היא רמז שזוכים לעולם שכולו שבת. ולזה אמר שכשם שלא זכו למצות השבת, גם הם לא יזכו למנוחתו, לעולם שכולו שבת. ולזה סיים כי לעמך ישראל נתת באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת, לרמז העולם הזה והעולם הבא, כי בעולם הזה נקרא 'עקב', ובעולם הבא נקרא 'ישראל'. הנה זה מעם השבת:

וכנגד יום הכפורים ויום טוב אמר לדעת כי אני ה' מקדשכם, שביום הכפורים - ישראל מתקדשים מכל עונותיהם וטומאותיהם, וביום טוב - כל איש ישראל חייב לטהר עצמו ברגל (רי"ה טז). נמצא שפֶּלֶם קדושים וטהורים. והנה הפסוק הזה כולל כל ימי השביתה, ובפסוק שאחריו מדבר בשבת לבדו, או יכלול גם כן יום הכפורים, שפֶּלֶם אסורים בכל המלאכות. ולזה: כנגד השבת - אמר מחלליה מות יומת, וכנגד יום הכפורים אמר כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה, שיום הכפורים זדונו בכרת (כריתות ב.).

ויהיה התקנת הכתוב לפי זה: "ושמרתם את השבת כי קודש וגו' מחלליה" וגו' [באופן זה, וכאלו הכתוב מפצל לשנים]: ושמרתם את השבת [שהיא שבת בראשית - כי קודש היא לכם מחלליה מות יומת מיתת בית דין אם היה שם עדים והתראה].

[ושמרתם את השבת] שהוא יום הכפורים - כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא, ותהיה תיבת כי [של כל העושה בה מלאכה] - סמוכה למאמר ושמרתם את השבת. ואף על פי שכבר כתיב (ויקרא כג ל, ועי' רש"י שם) כרת ביום הכפורים, הוצרך ללמדנו כאן שאף אם יהיו עדים והתראה - לא יתחייב אלא כרת. וגם לדרך רז"ל (רש"י על פסוק זה) שפירשו ה'כרת' הזה לשבת ואיירי בלא עדים והתראה, יהיה התקנת הכתוב כמו שכתבנו:

ועוד יש לפרש שבתותי רמז על השבת ושמטה ויובל, שפֶּלֶם רמז לשבת בראשית. ולכן אמר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, רוצה לומר: שעל ידי שנתן לנו אות לשבות בכל השביעיות וזכר לשביתתו ביום השביעי - הרי שדָּמְנו אלו ברוך הוא לעשות כמעשהו - משם תדע כי אני ה' מקדשכם שתהיו קדושים כמוני כיון שנהגתי אתכם מנהגי. ומי: ושמרתם את השבת - חוזר אל השבת עצמו שצריך שמירה יותר מפֶּלֶם, ויש חיוב מיתה על חלול:

ועוד יש לפרש דרך רמז ששבתותי רמז על התלמידי חכמים שנקראו שבת, וכן אמרו בזוהר (ויקרא כט.). ונראה שנקראו שבת יען שהם פונים מכל עסקיהם ושובתים מכל מלאכה כדי לעסוק בתורתו יתעלה. ולזה אמר 'שבתותי' בִּכְנוי, ששובתים בשבילי. והזהיר לשומרם כאישון בת-עין, להאכילם ולהלבישם ולעשות להם כל צרכיהם, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קיד.) "תלמיד חכם

מצוים בני עירו לעשות מלאכתו". ולזה נתן טוב-טעם-ודעת, וזה תוכחת מגלה להמון שאינם נותנים לב על התלמידים חכמים לידע 'במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים'⁴³³, ומן הדין מחיבים הם לפרנסם (ויד' סי' רמג).

כי הנזה אלהינו יתברך-שמו הבדילנו מן העמים ונתן לנו את תורתו, וכל העם מקצצה⁴³⁴ - [פנו] איש לבצעו' (ע"פ ישעיה נז יא), 'יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב'⁴³⁵, ותורה מה תהיה עליה? שבמעט זמן תשתכח תורה מישראל ח"ו. ואם-כי תשובתם בפיהם שאין להם פנאי - מכל מקום לא ימלטו מלעשות תקון שלא תשתכח תורה ח"ו, ולזה היו צריכים להושיב מהם כתות שיעסקו בתורה, וממילא כשיושיבו מהם כתות לעסוק בתורה - צריכים לתת להם פרנסתם, שאפילו בהבלי העולם 'בכל מלאכת חרש וחסב' - כששואל המלך שנים שלשה [מעבדיו] לעשות מלאכתו, צריכים כל בני האומנות לפרנס את כל העוסקים במלאכת המלך, יען כי בטלים הם ממלאכתם. והוא שאמר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, כי התורה היא אות לישראל שהקב"ה מקדש אותם על ידה, ואם לא תשימו לב על העוסקים בה, הנזה מאסתם [אותה] אשר [היא המחברת ומקשרת] ביני וביניכם. רחמנא ליצילן:

ועוד יש לפרש שבתותי, כמו שאמר

החכם: "האדם יאבד הפרוטות במקום שימצאם - ויצטער עליהם, ויאבד המרגליות במקום שלא ימצאם - ולא ישית לב אליהם". והמרגליות האלה - הן הנזה הימים אשר יהיה פנוי מכל עסקיו וישב להתעסק בדברים בטלים, והנה הוא מאבד המרגליות האמתיות ולא ישית לבו אליהם. ואמר החכם: הזמן - יקר שבנמצאות. והוא שאמר אך את שבתותי תשמורו, יאמר: אם [לא תעסוק בתורה] בזמן שיש לך עסק לעשות מלאכה להתפרנס - טוב הדבר, אך השמר [בשבתותי] - בעתות שנתתי לך צרכיך - שמור פן תאבד מהם זמן בפניה בדברים בטלים, אך בתורה [ושנקראת שבתותי] - תשמורו את הזמן כולו לעסוק בה [כי אות היא התורה, כבדרך הראשון. ועוד ירמוז שבתותי - הלילות שבהם אדם פנוי מעסקיו, לא יבטל אחת מהם בשנה [כמו שכתב בשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמו סעיף כג)]:

ששת ימים יעשה מלאכה (לא טו).
היתור נראה שבא [לומר] לנו סברת ר' ישמעאל (ברכות לה): "ואספת דגנך - הנחג בהן מנהג דרך ארץ", ואמרינן (אבות פ"ב מ"ב) "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה", ובכמה מקומות הזהירו חכמים על המלאכה. והוא שאמר ששת ימים יעשה מלאכה - קבעה חובה. ולזה גם כן אמר יעשה ולא

433. תהלים קד כג.

433. ע"י ברכות כח.

434. בראשית יד.

תַּעֲשֶׂה, שחוזר על האדם, שעל ידי המלאכה נעשה האדם, שהבטל ממלאכה אין לו קיום, כמאמר רבותינו ז"ל (קדושין כט.) ש"כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות - מלמדו ליסטות".

ועוד יש לפרש שהוא כעין פיוס לאדם, שאל ירע בעיניך על במלתך ביום השביעי, כי הרי לך ששת ימים (שבת) **תַּעֲשֶׂה מַלְאכָה**. והוא גם כן מאמר ה' לאדם הראשון (בראשית ב טו) "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר **מַכֵּל עֵץ הָגֵן אֹכֵל אֵכֹל תֹּאכַל** ומפרי העץ" וגו', אינו אלא כעין פיוס - "שאיך הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו" (ע"ז ג), שאינו מצוה אותם אלא דבר שיכולין לקבלו, וגם בדבריו - מרחיב להם ומיקל להם. ועוד רמז באומרו **תַּעֲשֶׂה** ולא **תַּעֲשֶׂה**, לרמזו שעל ידי שמירת השבת - כל עסקיו יקלו, ולא יהיה בהם טורח כל כך, עד שכמעט יעשו מאליהם. וזהו ששת ימים **תַּעֲשֶׂה מַלְאכָה** מאליה - על ידי שביום השביעי יהיה לכם קדש וגו'.

ואמר **שבת שבת** שבתון (לא טו). לרמזו גם כן [על מעשה] זהירות החסיד שנפרצה שדחו בשבת ונמלך לגודרה ולא גדרה, ונעשה לו גם ועלתה בה עין 'צֶלֶף' (שבת קנ). באופן שכל כך יהיה האדם זהיר במלאכת השבת הן כמעשהו הן במחשבתו, וזהו **שבת שבתון**. ובזה ששת ימים **תַּעֲשֶׂה מַלְאכָה** - שמלאכתו נעשית מאליה על ידי שמים, ויוכל לקרות **תַּעֲשֶׂה** בפתח היר"ד, וחוזר על הקב"ה שהוא יעשה מלאכתך אחר שתהיה **שבת שבתון** - במחשבה ובמעשה, כמעשה דהוא חסיד ממש:

והרב אדוני אבי ז"ל פירש שרמז הכתוב [למאמר רבותינו ז"ל (שבת סט.)] "המהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת - מונה ששה ומקדש שבת, ועושה מלאכה כל הימים [כדי פרנסתו מצומצמת] ומכירו בקדוש והבדלה. והוא שאמר: ששת ימים יעשה וגו' וביום השביעי גם כן יעשה מלאכה, ובמה יהיה נִכְרַז יהיה לכם קדש [בקדוש] וכו'.

ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם (לא יד), השמירה הזאת כפולה, [שכבר נאמר (פסוק יג) שלפניו בסמוך] "אך את שבתתי תשמרו" וגו'. ואולי רמז שישמרו עצמם מן החטא, שלא תהיה השמירה גרמא לחטא, כענין שהוכיחם הנביא באומרו (ישעיה נח ג) "הן ביום צומכם תמצאו חפץ" וגו' ואומרו (שם) "הן לריב ומצא תצומו", שְׁיָמִי הבטלה - וכל שכן אם יהיה עמם מאכל ומשתה - יהיו גרמא [לחטא], שיגיעת המלאכה משכחת עון כדתנן באבות (פ"ב מ"ב).

לזה אמר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, לומר: תדעו שהיא באה לְקַדֵּשׁ אתכם שתהיו קדושים וטהורים, ולזה [הזהרן] פן תהפכוה לטומאה ח"ו. ותוכחת מגולה למושומטים מבית לבית ומחצר לחצר ביום השבת, והיא בְּגִזְרָם לִזְוֹן עֵינֵיהֶם מן העריות רחמנא לִיצֵלָן. ולא לחנם כָּלֵל הכתוב וְסַתֵּם דבריו באומרו (לעיל טז כט) שבו איש תחתיו אֵל יצא איש ממקומו ביום השביעי, ואם הוא רומז על אלפים אמה וארבע אמות ברשות הרבים (עירובין נא) - ירמזו גם כן מה שאמרו (ספָה כז) לְשִׁבְחָה העצֵלָנִין שאין יוצאים ממקומם (ביום השבת) [ברגל]:

ועוד יש לרמוז דין מִחְדָּשׁ, והוא: שבמקום אחר חקרת חקירה אחת לפי מה שנתפרסם בין התוכנים כי מהלך השמש איננו שוה בכל האקלימים, ובאקלים אחד יהיה עמוד השחר ובאקלים אחר יהיה חצי היום וכיוצא⁴³⁶, אם היה באקלים אחד ביום השבת לעת ערב [של מוצאי שבת], והלך לאקלים אחר על ידי מעשה שדים וכיוצא ומצא [שהם] ביום השבת בשחרית, אם ישמור השבת גם כן או אינו צריך כיון ששמר השבת כבר, והדבר צריך תלמוד.

ואם תמצוי לומר שחייב - יהיה יתור הכתוב להודיענו זה. ולזה אמר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם בכל מקום. ואם תמצוי לומר שהוא פטור - יהיה להודיענו שאין צריך לשמור אלא שבת אחת ולא שנים. ונרמז זה גם כן באומרו ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי תשובת, לומר שאין צריך לשמור אלא שביעית הימים, ואם תשמור שני ימים - יהיה רביעית הימים,

אך לא אחשוב שיהיה הדבר מותר. וצריך עיון.⁴³⁷

ושמרו בני ישראל את השבת (לא טו). הוא כפול ומשנה מנוכח לנסתר, שתחלה דבר בלשון נוכח ושמרתם את השבת. ודרך דרש ורמז יאמר, על פי מה שאמרו בזוהר (ויקרא דף פב ע"א) על פסוק (ישעיה נז ד) כה אמר ה' למריסים אשר ישמרו את שבתותי, ופירשו שהוא על המסרסים עצמם כל ימות החול ולא יבואו על נשותיהם כי אם מערב שבת לערב שבת (כתובות סב), ויישמרו לשון המְתַנָּה, ואמרו משם האר"י (פרי עץ חיים שער טז פרק יא) שהוא אינו אלא למשמש לצורך עבור שתבא נשמה קדושה⁴³⁸.

הוא שאמר ושמרו בני ישראל - שלהיות שהדבר תלוי באנשים ולא בנשים, שאין בידה (למנוע) [לתבוע] בעלה [כמ"ש הטור אורח חיים סי' ר"מ], לכך אמר בני ישראל, ושמרו בני ישראל - שימתינו בני ישראל את השבת. ולזה אמר לעשות את השבת, רוצה לומר לעשות מעשה⁴³⁹ את יום השבת,

(שם קד) מה רבו מעשיך ה' ועל דא כלא שפיר, ורוא דא אתמסר למאריהון דחכמתא.

437. ועיין בזה מ"ש פוסקי זמננו שנסאלה שאלה זו בפניהם מחמת כלי הנסיעה המהירים של זמנינו ובענין קו התאריך, ומהם: חזון איש (מועד קנטרם י"ח שעות סימן סד א), הר צבי (או"ח ח"א סי' קלח), מנחת יצחק (ח"י סי' לג), מנחת שלמה (ח"א סי' כג), ציץ אליעזר (ח"ח סי' סג), משנה הלכות (ח"ג סי' קצ).

438. ועין בזוהר הקדוש פרשת יתרו פט.

439. כי 'מעשה' הוא כנוי לתשמיש כדתנן (ברכות

436. וכבר קדם בזוהר הקדוש (פרשת ויקרא דף י עמוד א) וזה לשונו: ובספרא דרב המנונא סבא פריש יתור, דהא כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור, אלין לתתא ואלין לעילא. וכל אינון בריין משניין בחווייהו משנויא דאורא כפום כל אתר ואתר וקיימין בקיומיהו כשאר בני נשא, ועל דא אית אתר בישובא כד נהיר לאלין חשיך לאלין, לאלין יממא ולאלין ליליא, ואית אתר דכוליה יממא ולא אשתכח ביה ליליא בר בשעתא דא זעירא. והאי דאמר בספרי קדמאי ובספרא דאדם הראשון הכי הוא, דהכי כתיב (תהלים קלט) אודך על כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך, וכתיב

אם יהיה נמשך עם לדורותם, שיעשו [את] דורותם - והם בניהם - עם השבת.

ולזה אמר ושמרו בלשון נסתר, יען כי הוא דבר נסתר, וגם מעטים הם שיוכלו לקיים זה, מי ומי 'השרידים אשר ה' קורא'⁴⁴⁰, ויצורף להם חלישות התאוה וימי הזקנה, דאי לאו הכי - יצא שכרו בהפסדו, [שמא יכשל בחטא אם ימתין עד לשבת]. ולזה אמר לפרסום - שמסרסים עצמם ויש בהם בטבעם ריה הסירוס. ולהיות שהמה מועטים - דבר בלשון נסתר ולא דבר להדיא, לרמוז שאין האזהרה הזאת פשוטה לכל. ורמוז גם כן באומרו לדורותם - שעל ידי זה יהיה הדור היוצא ממנו תם, כי ימשיך נשמה קדושה:

ועוד יש לפרש שרמז סברת שמאי (ביצה יז.) שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, [ביצד], מצא בהמה נאה אומר: "זו לשבת", מצא אחרת נאה הימנה - אוכל הראשונה [ושומר את השניה לכבוד שבת]. נמצא שתמיד אוכל מקדשת שבת. והגם שהלל ע"ה חולק, מכל מקום כתבו האחרונים שמנהג יפה לשמור כל מנה יפה לשבת. וזהו ושמרו בני ישראל את השבת - שישמרו לו כל נתח טוב וכל מאכל ערב כדי שיעשו את השבת תמיד, וזהו לעשות את השבת לדורותם כשמאי שהיה אוכל כל ימיו לכבוד שבת:

ולפי פשוטו ושמרו בני ישראל היא

שמירה על עקר השבת שלא ישכח מפי זרעם, וישמרו אותו לעשותו לדורות עולם. והכפל - לרמוז על עשה ולא תעשה, שהשמירה היא הלא תעשה, והעשיה היא מצות עשה, לקדשו ולזכרו ולכבדו במאכל ובמשתה. ועוד יש לפרש ושמרו בני ישראל וגוי לעשות את השבת לדורותם על פי מאמר רבותינו ז"ל (שבת קלב.) שפקות נפש דוחה שבת, אמרה תורה: חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וזהו ושמרו בני ישראל את השבת - שלא יחללוהו, ובתנאי שתהיה השמירה סבת קיום שבתות הרבה, וזהו לעשות את השבת לדורותם:

ביני ובין בני ישראל (לא יז.) פירש הרב אדוני אבי זלה"ה במאמר רבותינו ז"ל (ביצה יז.) מקדש השבת וישראל והזמנים, מאי מעמא? שבת - מקדשא וקיימא מששת ימי בראשית, זמנים - ישראל מקדשי להו. באופן שהשבת - זוכרים [אותה] בין שם שמים ובין ישראל, [כלומר: שמזכירין את "השבת" בין שם ה' לבין "ישראל", כך: ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים].

וזהו ושמרו בני ישראל וגוי לעשות את השבת וגוי ביני ובין בני ישראל, בין שמי ובין שם בני ישראל. ונתן טעם למה, כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגוי, דשבת מקדשא וקיימא [מאליה על ידי הקב"ה, ולכן אין צריך שישראל יקדשוה, ואלו היתה

440. יואל ב.ה.

פ"ב מ"ה) חתן פטור מק"ש וכו' אם לא עשה 'מעשה'.

צריכה שישראל יקדשוה, היינו מברכים: ברוך אתה ה' מקדש ישראל תְּהַלֵּךְ שָׁחַם הגורמים לקדש את השבת, ואח"כ השבת והזמנים, ולא היתה השבת "ביני" (שם ה) "ובין בני ישראל". עד כאן דבריו ז"ל. והוא נכון מסימנים שבהם נקנית התורה. שפתים ישק:

וַיִּתֵּן אֵל מֹשֶׁה בְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ
בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת לַחַת אֶבֶן
קְּתָבִים בְּאַצְבָּע אֱלֹהִים (לא יח), גִּלְגָּה הַכְּתוּב
שְׁכַל הַיָּמִים שֶׁהִיָּה מֹשֶׁה רִבִּינוּ ע"ה בַּהֲרָ -
הִיָּה לְצוּרֶךְ הַדְּבֹר, שֶׁהִיָּה לִּמּוּד עֲמוֹ סוּדוֹת
הָעוֹלָם וְכָל מִיָּנִי חֲכָמוֹת הַצְּרִיכִים לַתּוֹרָה,
וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַאבִּי"ע ז"ל (על פסוק זה). וְלִזֶּה
לֹא הַסְפִּיק לוֹ לַכְּתוּב "וַיִּתֵּן אֵל מֹשֶׁה שְׁנֵי
לַחֲוֹת" וְגו', אֵלָּא (הוֹסִיף בְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ
בְּהַר סִינַי) לְרַמּוֹז שְׁכַל הַשִּׁיחִי הִיָּה מְדַבֵּר
עֲמוֹ (דְּבָרִים נֹסְפִים כִּנ"ל חוץ מִעֲנִין שְׁנֵי
לַחֲוֹת הָעֵדוּת):

וַיֵּרָא הָעָם כִּי בִשֵּׁשׁ מֹשֶׁה לְרִדְתָּ מִן
הַהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים (לִבָּא), בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל
כֹּל לִבָּב סָמַר, וְכָל מַעֲיָ חֲמָרָמַר, מִלֹּאכֵי שְׁלוֹם
יִבְכִּיּוֹן מֵר, מֵה הִיָּה לְיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי רֵאוּתָם
כֹּל הַנְּסִים וְהַנִּפְלְאוֹת, וּבְמַעַט זְמַן נִחְפְּכוּ

לְאִישׁ אַחֵר לַעֲבוֹד עֵגֶל מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ⁴⁴¹,
וְאִיךְ הָעָם הִנְכַּבְד - אֲשֶׁר קָטַן שִׁבְחָם הִנְעִיָּה
מִדְּרַגְתּוֹ לְמִדְּרַגַּת יִחְזָקָאֵל הַנְּבִיא ע"ה - אִיךְ
נִפְתָּה לָבֶם עַל זֹאת. וְכִבְר דְּבָרוֹ הַמִּפְרָשִׁים
רֵאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים, וּמִפְלָם חֲכִי נִכְבַּד הָרַב
בְּסִפְר הַכּוֹזָרִי שְׁכַל דְּבָרָיו בִּזָּה דְּבָרֵי אֱלֹהִים
חַיִּים, 'חַיִּים הֵם לְמוֹצָאֵיהֶם'⁴⁴². וְאַעֲנָה חֲלָקִי
- וְאֵם כִּי בְּמִקְצַת דְּבָרֵי כִבְר בָּאוּ לְמִפְרָשִׁים
- אִין מִדְרַש בְּלֹא חֲדוּשׁ:

וְהוּא: כִּי הִנְרָאָה מִפְשֵׁט הַכְּתוּבִים (הוּא),
כִּי יִשְׂרָאֵל לֹא יָדְעוּ שִׁיתַּעֲכֹב מֹשֶׁה בַּהֲרָ כֹּל
כֵּךְ זְמַן אַרְבַּעִים יוֹם וְאַרְבַּעִים לַיְלָה, וְכָל
הָאַרְבַּעִים יוֹם הָיוּ הוֹמִים וּמִטּוֹרִפִּים עַל מֹשֶׁה
רִבִּינוּ ע"ה מֵה הִיָּה לוֹ, וְאַדְרַבָּה לֹולִי חוּזָק
שְׁכַלָם - לֹא סָבְלוּ כֹל כֵּךְ זְמַן שִׁילֵךְ יִלּוֹד אִשָּׁה
לְהָרָ ה' וַיִּתַּעֲכֹב שֵׁם אַרְבַּעִים יוֹם וַיִּשְׁאַר
חַי, וְכִהֵן גְּדוֹל בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שֶׁהִיָּה מִתַּעֲכֹב
זְמַן-מֵה כְּבִית קוֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים - יִחְשְׁבוּ עֲלֵיו
שְׁמַת (תַּנְחוּמָא תַצּוּחַ טו), כֹּל שֶׁכֵּן הָעוֹלָה לְהָרָ
ה' לְמִקּוֹם קָדְשׁוֹ, שֶׁהַמִּקּוֹם מְסָכֵן מֵאֵד מֵאֵד
מִהֲדָר שְׁכִינָתוֹ יִתְבַּרְךְ.

וְהִנָּה כֹל הָאַרְבַּעִים יוֹם הָיוּ כְּתוּת כְּתוּת,
מֵהֶם אוֹמְרִים שְׁמַת שֵׁם, מֵהֶם אוֹמְרִים נַעֲשֵׂה
מִלֵּאךְ רוּחָנִי וְנִסְתַּלֵּק לְמַעְלָה, מֵהֶם אוֹמְרִים
'בֹּא יִבֹּא לֹא יֵאָחֵר'⁴⁴³ אֵף כִּי 'בִּשְׁשׁ רִכְבוֹ'⁴⁴⁴
וְכו', וְאֵךְ לְסוֹף אַרְבַּעִים יוֹם נִתְחַזְקָה סִבְרַת
הָאוֹמְרִים כִּי כִבְר נִסְתַּלֵּק לְמַעְלָה, כִּי נִצְחוּ
הַמַּמְתִּינִים בְּאוֹרֶךְ הַיָּמִים לַעֲכוּבוֹ ע"ה בְּלֹא

443. חֲבִיקוֹק ב ג.

444. שוּפְטִים ה כח.

441. ע"פ דְּבָרִים כו טו.

442. מִשְׁלִי ד כב.

- שמא בהיות יד אהרן במעל ח"ו - ישאו לו פנים מה', ובשלומו יהיה להם שלום, וכענין יהושע בן יהוצדק עם אחאב בן קוליה (ירמיה כט כא). ונראה פשוט שלא באו לאהרן לעשות העגל, כי אינו צורף ולא בעל מלאכה, רק שאמרו שיתן ידו עמםם וליקח הוזהב בידו ולתתו באש, והם השלימו כל מלאכתו:

ואך עדין צריך להבין אומרם אלה אלהיך ישדאל אשר העלוך מארץ מצרים (לכ ה), שהוא משלל ההכנה לפי מה שנתבאר, ואיך טעו כל כך. ואגב יש להבין שעשו עגל ולא צורה אחרת, ויותר היה [להם] לבחור צורת אדם שהיא הנכבדת שבצורות. אך אפשר לומר כי - בהיות המצריים עובדים למזל מלה לחושכם שהשפעתם היתה מכוחו, בראות ישראל כי לקו המצריים ויצאו מתחת ידם - חשבו כי המזלות עומדים זה תחת זה, והנה הסמוך למזל מלה הוא מזל שור לפי סדר המזלות, וחשבו שמה שיצאו ישראל ממצרים הוא בכח מזל שור שירש גדלת מזל מלה. ולזה, לפי שבוש דעתם ראוי להם לעבוד למזל שור, שבתחלת ממשלתו הוציאם ממצרים.

ולזה, התחכמו לעשות עגל לרמוז כי זה הוא תחלת ממשלתו, ועדין הוא עגל קטן כי זהו תחלת ממשלתו. ולזה לפי שבוש דעתם, צדקו באומרם אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. והנה על כל פנים לא היתה בנותם ליתן השליטה בלה למזל שור, אלא שהשליטה של הקב"ה, אלא שהוא "מהעדה מלכין ומקקים מלכין" (דניאל ב כא), פעם נותן שליטה למזל זה ופעם למזל

סבה נודעת להם, אז נבהלו כי ראו כי סגר עליהם המדבר לא ידעו אנה יפנו, והתייר הגדול חלף חלך לו, ובקשו תחבולה לעשות מין ממיני מתכות להוריד עליו כח אלהי, וכבר הורגלו בתחבולות אלו בארץ מצרים המלאה לה כשפים וענינים אחרים חיצוניים, לעשות צורה בשעה ידועה ובזמן מוגבל ויורידו בו כח אלהי ויגיד העתידות ויגלה הצפונות.

לזה - לרוב בהלתם ופחדתם מהשאר נועים במדבר - נקהלו על אהרן, כי - להיותו נביא ה' - ידע מסודות הברואה ושמות הקדש, יעשה להם אלהים, רצונם [שיעשה] צורה שתשרה בה רוח אלהי שילך לפניהם להורות להם הדרך ילכו בה. והנה אם כי בנותם היתה מועמת הגנות, מעשהם היה זר עד מאד לפי מה שריחקת התורה מעשה הצורות וצלמים:

והנה אהרן קדוש ה' - מראותו קבוצם עליו, מצורף למיעוט הגנות בנותם - נבהל ולא דחפם באמת הבנין, ולא עמד כנגדם בכח ואל כאשר יאות לאיש האלהים כמוהו, אך השתדל להסיעם מעט מעט, ורצה למורדם במה שיעשה צורה לזמן ארוך, אולי בין כך ובין כך יבוא משה. והמה - בראותם התרשלות אהרן - התנכלו לעשות מה שיוכלו לעשות, ויצא העגל ברגע וכמו שאמר הכתוב בהדיא (לכ כד) "ואשליכהו באש ויצא העגל הזה".

ומן הדומה אצלי עוד, כי בחרו באהרן - מיראתם מהאל שמו יענשו על כך, ואמרו

אחר לפי סדרן. ולזה מיראתם שלא ישארו מטורפין במדבר כי לא ידעו אנה ילכו, רצו לעשות צורה שישירה עליה כח אלהי לנחותם הדרך, ובחרו בשור כי לפי דעתם הוא המשיב להם כעת כמו שנתבאר:

וזה דעת רז"ל בגמרא: אמרו (סנהדרין סג.) אחרים אומרים: **אלמלא וי"ו שביהעליון** - נתחייבו שונאיהם של ישראל כללית, אמר לו רשב"י והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר - נעקר מן העולם שנאמר "בלתי לה' לבדו", אלא מה תלמוד לומר העליון, שאזו אלוהות הרבה. עד כאן לשונו.

ויש לדקדק: מאי דעתיה דרשב"י, ולדידיה למה לא נתחייבו כליה, שאם המשתף נעקר מן העולם - מכל שכן מי שאינו משתף - שנותן השליטה לדבר אחר, ואם כן מה הועיל באומרו ש"אשר העליון" היא שאזו אלוהות הרבה. ותו קשה, דמצינו ששתפו ולא כלו ח"ו, באומרם "וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנונו", ואם נאמר שלסברת רשב"י מה שלא נתחייבו ישראל כללית הוא מרחמי שמים על ידי משה רבינו ע"ה, אם כן למה הוזקק לפרש "העליון" - שאזו אלוהות הרבה, דהיה לו לומר שהם שתפו כסברת אחרים, אלא שהצלתם - לא מידם היתה להם, אלא מרחמי שמים. ופירוש מהרש"א ז"ל דחוק, ולפירושו העקב חסר:

אבל הנראה לפי פשט המאמר, דודאי לסברת רשב"י כן הוא שהצלתם היתה מרחמי שמים כמו שמוביחים הכתובים בהדיא, שעל ידי תפלת משה רבינו ע"ה

נתבטלה הגזרה. אלא דלא ניחא ליה לפרש 'העליון' על השתוף, דהא קאמר "אלה אלהיך". לכן פירש ש"אשר העליון" - [היינו] שרמזו בדבריהם שרצונם לעבוד אלהים רבים והם שנים עשר מזלות שכתבנו. ודוגמא ללשון זה הרבה בש"ס, כשאומר "אלא מאי תלמוד לומר", אינו מוכרח לפרש אותו הפירוש, אלא כאומר "אם יש לך לדרוש דרוש", כמו שיראה המעיין במאמר ריש לקיש (ברכות ה.) "כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, אלא אר"י וכו'":

ועם זה מ'שב אומרו ונדא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר (לכ ה). ולכאורה קשה, דלא לה' היה החג, כי אם לעגל. גם מהו "וירא". אך עם מה שנתבאר נוכל ל'שב שאהרן רצה לדחותם באורך זמן שיעשוהו. וכאשר ראה כי לא הועיל כי מיד עשו אותו, אז נתחכם לדחותם באמור להם כי אחר שזה העגל הוא צורה מצורות המזלות, וגבוה מעל גבוה הוא ה' יתברך, שהוא המנהיגם כלם ונותן להם כח לעשות חיל, לו נאה תקדימה בעבודה ולפניו ראוי לעבוד קודם, ואם כן מחר נעשה כלו לה', ולמחרתו נעבוד לעגל. ולזה אמר: "חג לה' מחר".

וכן עשו, וי'שבימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים (לכ ו) סתם, דהיינו לה'. אך אחר כך וי'שב העם לאכל ושתו ומתוך אכילה ושתיה נטרפה דעתם וי'קמו לצחק שהיא עבודה זרה. והוא שאמר הקב"ה למשה (לכ ה) וישתחוו לו וי'בחו לו, והיא הוביחה שאחר אכילה ושתיה:

באלהים ובמשה למה העלינו ממצרים וגו', כי הוא יתעלה הוא העקר הנסתר, ומשה הוא הסבה הנגלה, והם האמינו בנסתר ברוך הוא וכפרו בנגלה. ולזה אמר לו שחת עמך אשר העלית, ומדוקדק אומרו מן הדרך אשר צויתם, כי לא כפרו בעקר ולא מרדו במלך, אך במלו צוויו שצוה אותם (לעיל כ ג) "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל", והם עשו דמות מזל שור.

ולזה, משה רבינו ע"ה פיו פתח בחכמה, למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, והוא מאמר קשה "למה ה' יחרה" - באלו לא עשו דבר. ובגמרא (ברכות לב.) ובמדרש (ש"ר פרשה מג על פסוק זה) תירצו זה. ולפי דרכנו רצונו [לומר], אחר שהמה מודים שהם [עמך], ואתה הוא הסבה להוצאתם ממצרים, ואם כפרו בי - סוף סוף אתה ה' האלהים, למה יחרה אפך בעמך? אין הדין נותן להתחייב כליה מו שעדין מאמין בעיקר. וכן סיים הכתוב שנתקבלה מענת משה רבינו ע"ה באומרו וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, באומרו לעמו רמו שזחו סבת נחמתו, יען כי נשארו עמו באמונתם:

ועוד יש לפרש ש[למה ה' יחרה אפך בעמך] חוזר לאומרו אשר הוצאת מארץ מצרים, באומרו: "רכונו של עולם! הבט למקום שממנו יצאו, משם למדו! ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" (תהלים קו לה). ורוצה לומר: שזה התנצלות להם - מחמת שיצאו ממקום הטוהפת. ושוב ראיתי כן במדרש רבה (ש"ר פר' מג).

באופן שמכל האמור מובן שלעולם לא כפרו ישראל בהקב"ה, רק שעשו חליפי משה לדעתם - שנשתמשו בו. והוא ענין אומרו ה' יתעלה - לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וגו' (לכזה). ויש לדקדק שתלה העשייה במשה, והעם [תלאו] בו גם כן [לכנותו עמך]. ומשה אינו אלא שליח. והנה משה אמר (לכ יא): למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכת גדול ובגד חזק בהיפך מדברי ה', שהוא - [משה] - תלה העם והעליה [ממצרים] בו יתעלה.

ואנב יש להקשות, אומרו בדרך תמיהה למה יחרה, [וכן] עדין לא ידע למה יחרה? ולא היה לו אלא לבקש רחמים, ומה זו תמיהה למה יחרה. גם יש להקשות אומרו סרו מהר מן הדרך אשר צויתם, ולא יאמר על המורד במלך שלא קים צווי המלך, כי אין התוכחה על בפול הצווי, רק אחר [פריקת] קבלת העול:

ואך עם האמור, הכל מושב היטב: שמעולם לא כפרו ישראל בעיקר, אך עשו צורה על הדרך האמור ורמו למזל שור מן הטעם האמור אך [ורק] להיותה עומדת במקום טלה. ונמצא שהמרד וההשחתה היה על משה רבינו עליו השלום שהחליפוהו בעגל - ולזה אמר לו הקב"ה כי שחת עמך אשר העלית, שישראל - מצד אחד נקראים עמו של משה והוא שהעלם, ומצד אחר - יקראו עמו של הקב"ה והוא שהעלם. וכן אמרו במקום אחר (במדבר כא ה) וידבר העם

ואולם, בסדור פרשה זו לא נוכל להכחיש דברי הראב"ע ז"ל שאין זה מקומו, רק אחר שירד ושבר עבודה זרה ודן את החוטאים, אז בעלותו החרה פעם שניה ויחל משה וגו', עם היות שהרמב"ן ז"ל חלק עליו עין עליו. ומלבד ראיותיו [של הראב"ע] ז"ל שכלם נכוחים למבין, עוד יש להביא ראיה לדבריו ז"ל מספור משה לישראל במשנה-תורה, שדבק דברי ה' יתברך למשה עם רדתו מן ההר, שאמר (דברים לג ז) "ויאמר ה' אלי קום רד מהר וגו' הרף וגו' ואעשה אותך לגוי עצום ממנו ואפן וארד מן ההר", ולא זכר כלל תפלת משה. גם, ה' אמר לו "קום רד מהר", ואיך ימלאנו לבו לבנו בתפלתו אלא ודאי לא זהו מקום התפלה:

ואך צריך ליתן לב [לאת מעם] לסדור [שסידרה] התורה תפלה זו [- ויחל משה -] באמצעי, שאינה ענין לשם כלל. ועם שאין צריך למשכן עצמנו לזה לפי הכלל שאין מוקדם [ומאוחר בתורה] (פסחים א), מכל מקום היבא דאיכא ליתן מעם [לשנוי הסדר] - יותר נכון [ליתן]. ונראה שגלה הכתוב, כי מהיות משה בחר בעליה ראשונה - סדר תפלתו בלבו ועין דבריה. וגם, מאז - נחם ה' על הרעה אך מ'לבא לפומא לא גלי' (קהלת רבה יב ב), עד שירד משה ודן את החוטאים, ועלה וסדר תפלתו בפיו, גם ה' נחם על הרעה בפרהסיא. ועוד כתבתי ראיה לזה בפשטים [הוא ספר משמחי לב]:

ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת

העדת בידו לחת כתבים משני עבדיהם מזה ומזה הם כתבים. והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת (לכ טו מז). יש כאן כפל נכר, ולדעת רז"ל (ירושלמי דשקלים פ"ז ה"א, ויש חולקים שם) שהיו כתובים על ארבעת רבעיהם, יש לפרש דלחכי כפל, אלא שהוא רחוק. וגם, לא מצאו כל אנשי חיל ידיהם בפירוש דבר זה, יעני במסכת אבות בתוספות יום טוב (פ"ה מ"ז ד"ה והמכתב). ונראה שגלה הכתוב שלא היו כתובים מצד אחד כסדרן, ומצד השני הכתיבה הפוכה, שכן מחייב אם היתה הכתיבה חקוקה מעבר אל עבר, לזה הוסיף מזה ומזה הם כתובים, שבדרך נס היו נקראים מכאן ומכאן. אך לדעת רז"ל בנמרא פרק הבונה (שבת קד.) - היה נקרא הפוך מבחוץ (כמ"ש שם נבונ בוננ וכו'), ואם קבלה - נקבל בסבר פנים יפות:

אבל הנראה לקוצר דעתי מפשט הכתובים ושטחיותם, וניישב גם כן הכפל, גם נדקדק ואמרו חרות על הלוחות, וממנהג הלשון לומר חרות בלוחות, הנראה בעיני שחלוחות היו חלקים שוים, והכתיבה שעליהם היתה בולטת כענין "חק תוכות". ויהיה לפי זה, אותיות שבלוחות - יש בהם ממש, ואינם אויר בעלמא, והיו כעין כתיבה שבציץ [כמ"ש הרמב"ם (פ"ט מהל' כלי המקדש ה"ב) ע"פ הגמרא (גיטין כ.)] שהיו [האותיות] בולטות, שהיה מכה בדפוס (כך שיטת הראב"ד שם) צורת האותיות עד שיוצאים לחוץ.

ואף על גב דבלוחות - שהיו אבנים - לא שייך בהם הכאה כי אם חקיקה סביב האות

וזהו ליה 'חק תובות' שאינה נקראת 'כתיבה', וכדקיימא לן לגבי גמ' (גיטין כ. וש"ע אה"ע סימן קכ"ה ס"ד), [והרי בלוחות נאמר "כתובים משני עבריהם"], אין בזה קושיא, שמרחק רב [יש] בין מעשה ידי אדם למעשה אלהים [כדכתיב "והמכתב מכתב אלהים הוא"], והוא יתעלה שם במבע האבנים שתציר בהם הכתיבה אחר שהיו חלקים, בגזרתו יתברך נתהוו האותיות עצמם על הלוחות כמביא מחומר האבנים עצמם ויעצנו דיו ויכתוב בו על הלוחות, ויתקשה ויעשה גוף אחד עם האבנים. וזהו חרות שהיא חרותה וחקוקה בתוך האותיות, שגוף האות גבוה ותוכו חקוק. וזהו דקדוק חרות על הלוחות, ואין זה אלא ב"חק תובות". ואף שבלוחות לא היתה חקוקה כלל, מכל מקום נעשה בהם מעשה כאלו חקוקות:

או יהיה פירוש חרות - רשום, כפירוש הרלב"ג ז"ל, וכבר כתב הראב"ע ז"ל שלא מצאנו חבר למלת 'חרות'. וכפי זה לא נצטרך לומר על מ"ם וסמך שהיו עומדים בנס, ומן הדומה אצלי שיש לרבותינו ז"ל מאמר מסכים למה שפירשתי, אמרו (ש"ר פרק מז) **שְׁבַעֲזֵן הַעֲגָל פָּרְחוּ הָאוֹתוֹת וְהַכְּבִידוּ הַלּוּחוֹת עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְנִפְּלוּ וכו'**, ואם היו האותיות חקוקות בלוחות - לא שייך בהם פריחה.

ועוד אני אומר שהיו האותיות שחורות

וגוף הלוחות לבן, דוגמת כתיבת התורה שהיתה כתובה בשמים באש שחורה על גבי לבנה, ועוד היום יש אבנים שחציים שחור וחציים לבן. ולפי זה נפרש אומרו **לְחוֹת כְּתוּבִים מִשְׁנֵי עֲבֵרֵיהֶם**, שהיו כעין דפים שבספרי הדפוס, ולא כספר תורה, אך היו כתובים מזה ומזה. ואפשר שעשרת הדברות [היו כתובות] חמשה מצד זה, וחמשה מצד זה, וכן בלוח השני. ולזה רמז באומרו **מִזֶּה וּמִזֶּה**, לומר שלא היו כפולים עשרה מצד זה, ועשרה מצד זה, אבל⁴⁴⁵ מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם **כְּתוּבִים** - שבהצטרפות שני העמודים, נשלמו העשרת הדברות:

וטעם היותם **שְׁנַיִם**, נראה שהם נקראים **לוחות העדות**, וכתיב "על פי שנים עדים [או שלשה עדים] יקום דבר" (דברים יז). וכן במדרש רבה סדר עקב (פר' י"א): כנגד שני עדים. וסעד⁴⁴⁶ לדברי מצאתי בספר אמרי בינה (סוף פרק ג) משם היוסיפון וזה לשונו: חמשה בכל לוח, שנים וחצי בכל עבר. עד כאן לשונו. ובודאי כי גדול הוא, שהיה קודם לַתְּנָאִים, ובפרט אם הוא נקדימון בן גוריון, ורב כחו להביא ממנו אף נגד דברי חכמים, כל שכן במה שלא נתפרסם סותרו. ובמדרש רבה (במדב"ר יד י) [וירושלמי שקלים פ"ז דף מט] נחלקו: יש אומרים - חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה, ויש אומרים עשרה:

ומספק אני אם שלמה עין שום בריה

445. כלומר: אלא.

סובר שהיו כתובים חמשה מכל עבר, והיוסיפון סובר שהיו כתובים שנים וחצי מכל עבר.

446. הסעד הוא: שהם כתובים משני עבריהם כספרים של דפוס. אבל הברל יש ביניהם: שהר"ב ולה"ה

בבתיבת הלוחות, ושוב נראה לומר שכל ישראל היו רואים הלוחות ומעיינים בהם, כי אין אסור אלא ליכנס לבית קדשי הקדשים. אכן כשלא היה הארון בבית קודש הקודשים כגון קודם שנעשה המשכן, וכן משחרב [משכן] שילה עד שבנה שלמה בית המקדש, כל החפץ לראות - היה פותח הארון ומוציא הלוחות ורואה ומעין בהם, וכן כתבו (במסכת בבא בתרא דף יד. ועין תוס' שם ד"ה שלא יהא ספר תורה) "שלא יהיה ספר תורה נכנס ויוצא כשהוא דחוק" - לגבי ספר תורה שהיה מונח בארון, ופשוט הוא דהוא הדין ללוחות. באופן שכל זמן שהיה הארון לבדו והמשכן לבדו - כמעט מאתים שנה - היו רואים בלוחות ומעיינים בהם:

וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בְּרָעָה וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלִּחְמָה בַּמַּחֲנֶה (לכ יז). מלבד פשט הכתובים, ירמוז שאמר יהושע על דרך "נבא ולא ידע מה נבא" (ע"י רש"י בראשית מה יח, וע"י סוטה יב: וב"ב קוט:), שעל ידי העגל - נשתברו הלוחות והיתה שכחה בתורה שממנה נתהוו מחלוקות רבות בתורה (עירובין נד.). וזהו קול מלחמה במחנה, שנלחמים זה עם זה בדיני התורה. ועוד יאמר קול מלחמה במחנה, שנתעוררו על ישראל מלחמות רבות מעון העגל.

וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עֲנֹת אֲנָכִי שְׁמַע (לכ יח) - רוצה לומר שהדבר שבו היו מתגברים ישראל על אמות העולם [הוא] - בקבלתם התורה, ועכשיו לשמצה בקמיהם ואבד

קול ענות גבורה, ואך גם כן אין קול ענות חלושה - שלא תהיה יד האמות תקיפה על ישראל, כי יהיה להם מצח להרים ראש עדין, אך קול ענות - שמענין אותם בדברים.

ועוד יש לפרש [אין קול ענות גבורה] - אין גבורה לישראל נגד האמות, ואף [אין קול ענות חלושה] - שלא יכלו אותם, וחלושה מלשון "יוחלוש יהושע" (לעיל יז ג), אך [קול ענות אנכי שומע] - שיענו אותם בגליות:

וַאֲמַר לָהֶם לְמִי זֶהב הַתַּפְּרָקוּ וַיִּתְּנוּ לִי וַאֲשַׁלְּכֵהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה (לכ כד). צריך להבין מה התנצלות יש לו בזה, דלכאורה לא הועיל כלום בדבריו, דודאי כן היה שאמרו לו "עשה לנו" ואמר להם שיתנו זהב. ונראה שרצה בזה, שלא אמר להם מין אחר ממיני מתכות שהוא בזול, אך אמר להם הזהב שהוא ביוקר הרבה, אולי על ידי כך ישובו, או שיתעכבו עד שיגבו אותו מכל אחד ואחד כפי כחו כי סך עצום היה. והנה הם - לרוב זירוים בזה - ויתפרקו ויתנו וגוי ויצא העגל בכשפיהם הרבים:

וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרַע הוּא כִּי פָרַע אֶהְרֹן לְשִׁמְצָה בְּקַמְיָהֶם (לכ כה). יש להבין לאיזה ענין הזכיר אהרן בראיית משה. ונראה שהענין נמשך לאמירתו (כפסוק שאחריו) **מִי לֹה' אֵלֵי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי**, לפי שראה שני דברים: א' שהעם חטאו, ב' וחטאם בא על ידי אהרן אחיו, לכך אמר מי ל'הי מאותם שהם א'לי, הקרובים א'לי לכפר על עצמם, כי החטא יעניש בני משפחתו קודם, ובחטא אהרן יגיע העונש לשבט לוי, ולכן צריכים הם להודרו יותר,

ועל שעשו אותה על יד אהרן שגרמו לאיש אלהים צדיק וחסיד להוציא עליו שם רע, והא והא גרמו ל"ויגוף ה' את העם". ומאומרו אשר עשו את העגל, נלה שהם העושים, כמו שמדוקדק מאומרו ויצא העגל הזה, וכמו שפירשנו למעלה, שהוא השליך הזהב באש, והם תקנוהו. וזהו אשר עשו מה שעשה אהרן, וכמו שאמרו רז"ל (רש"י על פסוק ויעשהו עגל מסכה):

ויאמר ה' אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך וגו'. ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (לג ה-ו). יש לדקדק, שהיה לו לומר "ויקח משה את האהל". גם, למה עשה כן משה רבינו ע"ה. ונראה שיכול להתפרש שהוא מדברי האל סמוך למאמר (שם פס' ה) "ועתה הורד עדיך וגו' ומשה יקח את האהל" וגו', וה' יתעלה צוה לו כן מחשש שאמר (שם) "רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך", ולכן רוצה להרחיק מהם שכינתו, והפסיק ב"ויתנצלו בני ישראל את עינים מהר חורב" (פסוק ו), לומר שקימו הציווי. וחזר להשלים דברי האל [שצוה למשה לקחת את האהל וכו'] בלשון הוראה: "ומשה יקח", ולא בלשון ספור "ויקח משה" [447].

ולכן וינאספו אליו כל בני לוי, לא נאספו כי אם בני לוי, [אף] כי גם בשאר השבטים היו אלפים ורבבות שלא חטאו, אלא שהוא ע"ה אמר אליו:

ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (לב לב). נראה שרצה בזה, שאשר אמרת "ואעשה אותך לגוי גדול" והוא הספר שכתבו עליו, ועכשיו אין רצונו בזה, כי היא לו חרפה גדולה - שלא חס על אחרים אחר שירש טובתם, כי יאמרו שעל כן נתעצל ולא בקש רחמים עליהם.

ונראה שנתרצה הקב"ה לתפלתו בלאומר לו מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (לב, לג לד). מי אשר חטא לי אמחנו מספרי - שלא יכלה אותם כלם, אך ימחה החוטאים. וגם לא עתה, אך - ועתה לך נחה וגו' וביום פקדי ואפשר שרמז בזה לענין מאמר רבותינו ז"ל (ברכות נה) שלשה דברים מזכירין עון: קיר נמוי וכו', כי יש דברים [ב]שעשה אותם יגרמו שיזכר עונם, וזהו וביום פקדי שיתחייב הפקידה לאיזה ענין - ופקדתי וגו'.

ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן (לב לה). הוא מאמר יתר, ונראה שרמז בזה שנענשו על חטאתם,

447. ואתי שפיר לפירוש אמ"ז הר"ב ולה"ה שכל המשך הפרשה הוא ג"כ לשון הוראה וצווי. ודו"ק.

וְעֵתָהּ הוֹרֵד עֲדִיף מֵעֲלִיף וְגו' (ג)
 ה). קצת קשה שכבר אמר ולא שתו איש
 עדיו עליו. ויש לפרש דהיינו קצת יחידים,
 וזהו "איש עדיו", לומר שמעטים הם. ו[כעת]
 צוה אותם שכלם יעשו כן. ועוד יש לפרש,
 שתתחלה - עשו כעין כפית המטה, שלבשו
 עדיהם מחפך, ו[כעת] - הזהירם שיורידו
 לגמרי. ועוד יש לפרש שתתחלה - לא שתו,
 אבל לא הורידו מה שעליהם כבר לבוש,
 ו[כעת] אמר להם הורד עדיך וגו':

וַיִּתְּנֻצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדִים מֵהָר
 חוֹרֵב (ג ו). רבותינו ז"ל (שבת פח.) פירשו

שהם הכתרים שקבלו מאמירת נעשה
 ונשמע. וקצת קשה, כי לא - לא היה צריך
 לומר "הורד עדיך", ומה (יעשו) [יעשו] שלהם.
 ולכן נראה כי מלבד הכתרים שקבלו שהם
 רוחניים, עוד הם עשו להם לאות על הכתרים
 תכשיטי זהב וכסף ועטרות גשמיים לאות על
 הרוחניים, וזהו את עדים שנעשו להם מהר
 חורב, וסתם הכתוב עדים מהר חורב לפרש
 שנעשו ושנעשו להם מהר חורב: הרוחניים
 - נעשו, והגשמיים - עשו⁴⁴⁸.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

448. ונראה עוד לדקדק: את עדים מהר חורב, את
 המפל לעדים, והיינו עדים הגשמי.